

УДК 339.564:63(477)

Експортноорієнтовані напрями покращення структурних трансформацій сільського господарства України

Танклевська Н.С.

доктор економічних наук, професор,
Херсонський державний аграрний університет

Потравка Л.О.

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Херсонський державний аграрний університет

Досліджено основні напрями покращення структурних трансформацій сільського господарства. Визначено експортну орієнтацію сільського господарства як основний напрям подальшого перебігу структурних перетворень. Доведено перспективність обраних напрямів організації експортної торгівлі сільськогосподарською продукцією. Виокремлено значення експортної торгівлі як рушійного елементу інвестиційної привабливості національної економіки.

Ключові слова: структурні трансформації, сільське господарство, експортна торгівля, інтеграція, торгівельно-виробничі ланцюги, глобалізація.

Tanklevskaya N.S., Potravka L.O. ЭСПОРТНООРИЕНТИРОВАННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УЛУЧШЕНИЯ СТРУКТУРНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ

Исследованы основные направления улучшения структурных трансформаций сельского хозяйства. Определена экспортная ориентация сельского хозяйства как основного направления дальнейшего течения структурных преобразований. Доказана перспективность выбранных направлений организации экспортной торговли сельскохозяйственной продукцией как движущего элемента инвестиционной привлекательности национальной экономики

Ключевые слова: структурные трансформации, сельское хозяйство, экспортная торговля, интеграция, торгово-производственные цепи, глобализация.

Tanklevska N.S., Potravka L.O. EXPORT-ORIENTED AREAS OF IMPROVED STRUCTURAL TRANSFORMATION OF AGRICULTURE UKRAINE

The basic directions of improving the structural transformation of agriculture. Determined export orientation of agriculture as the main direction of flow of further structural reforms. Proved promising export selected areas of agricultural trade. Thesis there is determined value of export trade as the driving element of investment attractiveness of the national economy.

Keywords: structural transformation of agriculture, export trade integration, trade and production chains, globalization.

Постановка проблеми. Сучасний етап визначення напрямку структурних трансформацій потребує досліджень експортних можливостей потенціалу сільського господарства як домінуючої на сьогодні галузі міжнародної торгівлі. Обрання вектору подальших структурних трансформацій економічної сільського господарства залежить від географічного спрямування експортної торгівлі за умови необхідності досягнення економічного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У процесі досліджень були розглянуті наукові здобутки та результати досліджень співробітників Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова, насамперед, К. Маркевич, В. Сіденко, В. Юрчишина,

а також дослідження Л. Шинкарука, І. Бевза, І. Барановської, С. Кулицького та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженнями відомих авторів підтверджується актуальність досліджуваної проблеми. У цьому контексті актуальним залишається визначення вектору експортної торгівлі сільськогосподарською продукцією як головної умови обрання вектору подальших структурних трансформацій сільського господарства на основі тенденцій структурної перебудови глобальної економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення вектору структурних трансформацій сільського господарства у контексті розвитку експортної торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Виклад основного матеріалу. Основними цілями аграрної структурної політики слід вважати оптимізацію пропорцій галузей сільськогосподарства, що мають спрямовуватися на використання зовнішньоторговельних та інтеграційних можливостей для України.

Першочергового значення набуває встановлення існуючих структурних диспропорцій і деформацій аграрної сфери, що має на меті подальше встановлення напрямів структурних перетворень з подальшому вжиттям заходів щодо структурного регулювання. У цьому контексті набуває визначення фак-

торів впливу на перебіг структурних перетворень (рис. 1).

Відсутність усвідомлення принципів міжнародної регіональної інтеграції та спрямування експортного потенціалу в бік простору СНД стали причиною відсутності дієздатної міжнародної структури торгівлі. Причиною цьому є проблеми, спричинені суттєвими змінами у глобальній економічній структурі, що потребує перегляду формату утворення сучасних економічних зв'язків світового масштабу. Безальтернативним є той факт, що безальтернативним для України являється вихід на висхідні ринки.

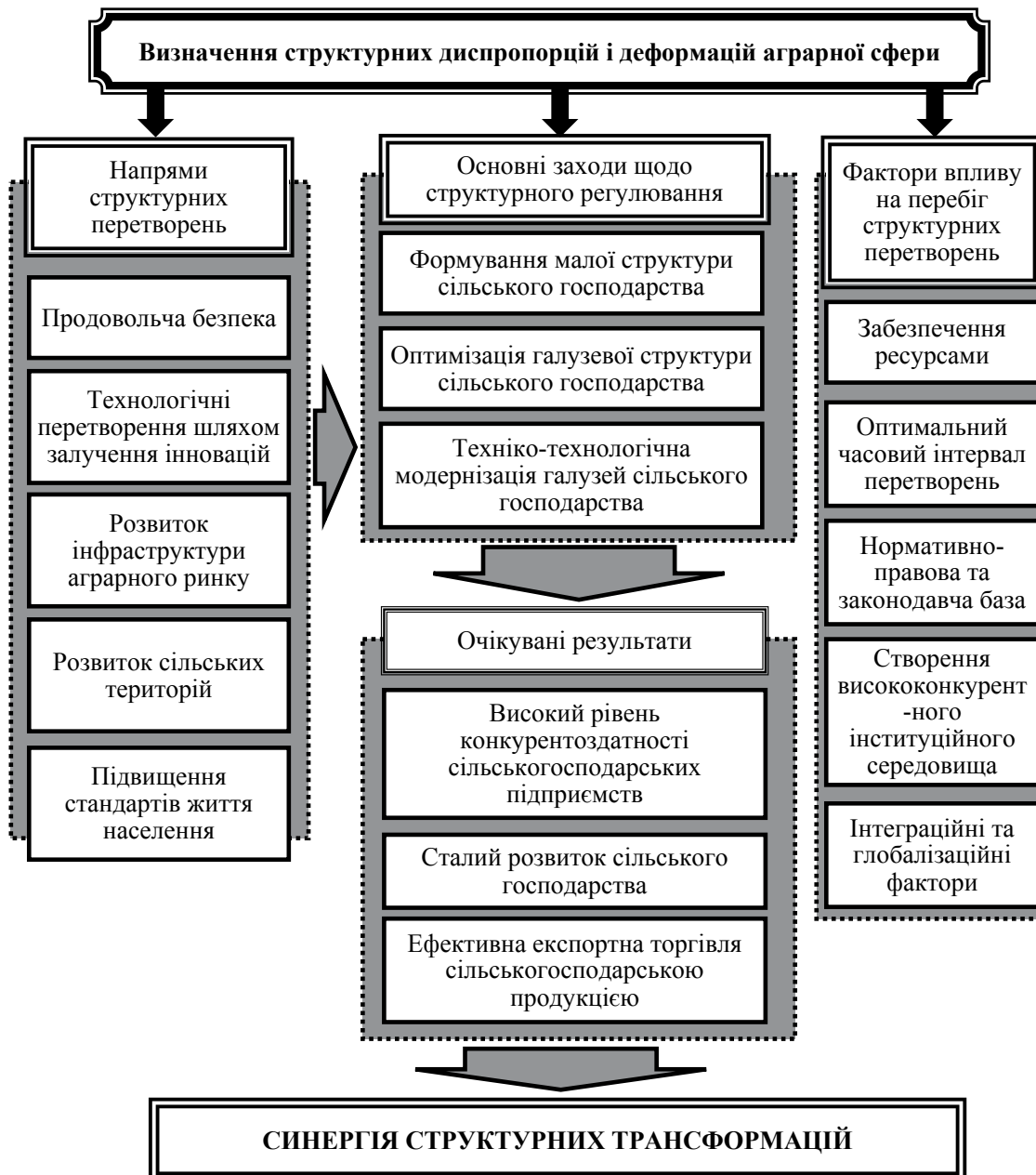

Рис. 1. Процес структурних трансформацій аграрної сфери

Джерело: розроблено автором

Таблиця 1
Місце України у світовій економічній системі (ВВП, млрд. дол. США)

Роки	Світовий обсяг ВВП	Україна	Частка України у світовому ВВП, %
2000	30971	31,8	0,10
2008	62308	179	0,29
2011	71423	163	0,23
2014	77609	130	0,17

Джерело: адаптовано [1, с. 16]

Світова економіка знаходиться під впливом кризових чинників, що перешкоджає відновленню стійкої динаміки економічного зростання та розвитку. Але в точці біфуркації, якою ми вважаємо кризу 2008-2009 рр., стрибок показників зростання висхідних країн (країни, що розвиваються, країни з трансформаційною економікою) слід вважати підтвердженням теорії синергії в частині самоорганізації та хаосу. Економічні системи цих країн мають нестійку організаційну основу майже в усіх сферах, невизначені пріоритети державного управління, слабку залежність від світової фінансової системи відносно реального сектора економіки, тому світова криза мала потужний, але не вирішальний, вплив. Низький рівень адаптаційних механізмів слабких економік сприяв швидкій перебудові їх структури, оскільки наслідки кризи не мали суттєвого впливу по причині слабких зв'язків з потужними елементами світового економічного простору [1].

Особливістю сучасної світової економіки є зближення темпів її зростання з темпами зростання обсягів торгівлі. В докризовий період темпи нарощування експорту та імпорту перевищувати темпи економічного зростання але в період після кризи торговельна динаміка співпадає з динамікою зростання ВВП

Такі коливання динаміки світової економіки можуть викликати позитивні зміни у контексті звуження зовнішньоторгівельних дисбалансів, оскільки прискоренні темпи зростання висхідних країн у докризовий період були зумовлені розширенням ринку експорту, викликаючи посилення торговельних дефіцитів найбільш розвинутих країн. В свою чергу така ситуація зумовили формування фінансових дисбалансів [1; 2].

Варто зазначити, що зростання економік висхідних країн (їх частка у номінальному ВВП складає 42%) посилює їх вплив на динаміку глобальних економічних процесів, формуючи нову структуру макроекономічного та конкурентного середовища. Економіки цих країн мають значний потенціал поступово утворюючи нові ринки з зростаючим платоспроможним попитом, але це вимагає створення нової якості глобальних інститутів. Тому на даний момент визначене економічне зростання не має належного інституційного та фінансового забезпечення [4].

Висхідні країни значною мірою залишаються залежними від технологічних, фінансових, інноваційних та інвестиційних ресурсів розвинутих країн. Але значне покращення життєвих стандартів у передових висхідних країнах розширює потреби їх ринків у імпорті сировини та товарів. Цей важливий момент є перспективним напрямом розвитку експортної торгівлі, переходом існуючих міжнародних зв'язків на новий рівень та освоєнням нових ринків продукції, товарів та послуг, оскільки споживчий попит займає лідируючі позиції у формування сучасних світогосподарських зв'язках. На сьогодні основними найбільш поглинаючими ринками споживання є США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція та Італія, з обсягом 50,3% від загальносвітових споживчих витрат. В той же час найкрупнішими висхідними країнами є Китай, Бразилія, Індія, Росія, Мексика та Туреччина споживаючи лише 19,6%.

Таблиця 2
Зростання реального світового ВВП та обсягів світової торгівлі (% зростання)

ПОКАЗНИКИ	РОКИ								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Реальний світовий ВВП	5,6	5,7	3,0	0	5,4	4,1	3,4	3,3	3,3
Експорт країн: розвинуті висхідні	8,9	7,1	2,2	-11,6	12,2	6,2	2,0	2,4	3,6
	10,9	9,7	4,5	-7,6	13,5	7,2	4,6	4,4	3,9
Імпорт країн: розвинуті висхідні	7,9	5,5	0,6	-12,2	11,7	5,3	1,2	1,4	3,7
	12,0	15,4	9,0	-8,0	14,3	9,8	6,0	5,3	4,4

Джерело: [1, с. 5-6]

Таким чином, на фоні підвищення споживання у висхідних країнах слід очікувати відновлення значного рівня глобальної економічної динаміки, що була властива докризовому періоду. Головною умовою такого напрямку розвитку слід вважати інвестиційну природу моделі глобального економічного зростання, тому включення національних інвестиційних потоків у світові сприяло економічному зміцненню економік провідних висхідних країн. Сутність сучасних тенденцій полягає в тому, що висхідні країни активно виступають у ролі інвесторів, а вплив прямих іноземних інвестицій з них перевищив третину світового експорту інвестиційних капіталів.

Відновлення позитивної динаміки експорту є одним з ключових чинників зростання національної економіки України, оскільки усі періоди середньострокового економічного зростання (2000-2004 рр., 2006-2009 рр., 2010-2011 рр.) було забезпечено збільшенням обсягів експортної торгівлі, а кризові провали відбувалися на фоні депресіями зовнішніх ринків. На сьогодні важливого значення набуває обрання векторів розвитку експортної торгівлі. Ринок Європейського Союзу є більш перспективним для України, ніж ринок СНД. Зокрема, у квітні 2014 р. взаємній торгівлі сприяло надання Україні режиму автономних преференцій, який охопив квоти на безмитне ввезення продукції по 40 позиціям, насамперед, продукції сільськогосподарства та харчової промисловості. У повному обсязі було використано квоти лише по 6 позиціям, по 8 – на 12%, а за 22 позиціями зовсім не використовувалися [Жаліло, с. 71].

Не зважаючи на сповільнення зростання експортної торгівлі з ЄС, у середньостроковій перспективі можна прогнозувати збільшення попиту на товари «економ-діапазону», що обґрунтовується зростанням частки спільноти мігрантів з природних демографічних причин. Попит на цю групу товарів не може бути задоволено виробництвом ЄС, оскільки існуючі виробничі потужності мають іншу орієнтованість, тому має задовольнятися відповідним обсягом імпорту, на який треба орієнтуватися Україні. Таким чином, європейський ринок необхідно розглядати з позиції утримання досягнутих обсягів торгівлі та покращення технологічної структури експорту.

Обрання перспективних напрямів структурних трансформацій економіки України в цілому, та сільськогосподарства зокрема, залежать від зміни векторів зовнішньої торгівлі, що буде обумовлюватися структурними

змінами у середньо- та довгостроковому періодах в глобальній економіці. Тенденції майбутніх перетворень глобального масштабу будуть відбуватися на основі прискореного розвитку висхідних країн. Це спонукатиме до зміщення центрів економічної динаміки, яке в свою чергу впливатиме на розподіл глобальних економічних вигод. Ринки висхідних країн мають тенденції щодо розширення, оскільки значне недоспоживання обумовлює перспективні темпи зростання попиту на харчові продукти. У цьому контексті очікуваним є зростання цін на світових ринках продовольства та продуктів харчування.

Наслідками очікуваних змін на традиційних експортних ринках України є необхідність пошуків шляхів збільшення обсягів експорту шляхом диверсифікації його структури, орієнтованого на потреби нових стратегічних партнерів, зокрема, країн Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Америки та Африки. Вектор Південно-Східної Азії розглядається пріоритетним напрямом зовнішньоторговельної політики, оскільки нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції Україною відбувається паралельно зростанню економіки Китаю. Слід зазначити, що у 2014 р. Україною збережено обсяги експортної торгівлі з Китаєм, зокрема по трьох товарних групах: залізної руди (60,1%), олійно-жирової продукції (13,6%), зернових (13,8%) [служба статистики].

Можливість визначення регіону Південно-Східної Азії як стратегічного партнера обумовлюється зростанням імпортування Китаєм зернових (кукурудзи та ячменя). За останні роки відбулося значне зростання експорту України до Китаю, якщо у 2010 р. кукурудзи було експортовано лише 2,8% від обсягу китайського імпорту, то у 2014 р. імпорт кукурудзи з України склав 35,4%. Також спостерігається потенціал щодо зростання експорту соняшникової олії, зокрема, у 2014 р. частка України в загальному імпорті соняшникової олії Китаєм становила 95%. Привабливими для України можна вважати ринки сільськогосподарської продукції та харчових продуктів Японії та Південної Кореї. Кліматичні особливості та якість земельних ресурсів унеможливають виробництво зернових. Таким чином, країни імпортують зернові та насіння і плоди олійних культур.

Подальший розвиток торгівлі сільськогосподарською сировиною та продуктами харчування має розглядатися у контексті розширення пропозицій як у напрямі збільшення

обсягів, так і шляхом розширення асортименту товарних груп. Експортний вектор Південно-Східної Азії може бути ефективно реалізовано на підставі залучення України до спільних з Китаєм інфраструктурних проєктів в рамках ініціативи Китаю «Новий шовковий шлях», сутність якої полягає у створенні єдиної системи інфраструктурних і торгових шляхів у Євразії.

Привабливим для України є ринок Індії, однієї з великих висхідних країн світу, яка є важливим імпортером соняшникової олії. На думку дослідників Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Розумкова Індія є менш перспективною для нарощування експортних поставок, оскільки в середньостроковій перспективі на передбачається суттєвого зростання споживання. Але перспективність ринків сільськогосподарської продукції цієї країни варто розглядати у довгостроковій перспективі з огляду на розгортання «внутрішнього освоєння» [1, с. 74]. Окрім цього суттєві зміни демографічної ситуації особливо помітні останнім часом, тому зростання кількості населення буде потребувати додаткових витрат держави на сільськогосподарську продукцію. З огляду на низький рівень вимог даного ринку його освоєння слід вважати перспективним напрямом розвитку експортної торгівлі, що можна вважати запобіжним заходом для економічної безпеки України.

Перспективним є африканський вектор міжнародної торгівлі, що засвідчується зростанням обсягів експортної торгівлі з Південною Африкою, Єгиптом, Алжиром, Марокко, Нігерією. Зокрема, цими країнами споживається 54% імпорту, який надходить на континент, на суму майже 600 млрд. дол. США. Основними видами імпортованих товарів є мінеральні продукти, товари машинобудівної та транспортної галузей. Обсяг торгівлі України з країнами Африки у 2014 р. склав 5,1 млрд. дол. США, 55% якого займає ринок Єгипту. Основними товарами є зернові та чорні метали, зокрема попит на зернові можна вважати стабільним, країною щорічно імпортується продукції на суму 5 млрд. дол. США [4].

Освоєння ринків Африки в першу чергу потребує географічної диверсифікації експорту України, зокрема, доцільно розширення торгівлі на суттєвих ринках Алжиру, Ефіопії, Лівії, Тунісу, Кенії, експорт яких перевищує 100 млн. дол. США щорічно. Зокрема, особливо перспективним для України є завоювання ринку зернових Нігерії, який складає 2 млрд. дол. США та освоюється США та

Росією. Товарна диверсифікація торговельно-економічних відносин з країнами Африки має відбуватися у напрямку розширення торгівлі продуктами харчування та продукцією промисловості. У цьому контексті перевагою такого напрямку розвитку експортної торгівлі України слід вважати низьку купівельну спроможність африканських ринків, передбачувані обсяги зростання (на відміну від ринків Китаю та Індії), що забезпечує конкурентоспроможність українських товарів на них [3; 4].

Значні втрати Україна зазнала на ринках Близького Сходу по причині військового конфлікту в Сирії – важливому торговельному партнеру України. Провідну роль у міжнародній торгівлі з Україною у частині експорту відіграють Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Ліван та Ізраїль. Основними видами експортованих товарів до цих країн є зернові (частка України складає 12% від потреб ринків цих країн), соняшникова олія, а також чорні метали та вироби з них (частка складає менше 1%) [3].

Недослідженими залишаються ринки Північної та Південної Америки, оскільки українські товари не мають безперешкодного входу на них. така ситуація зумовлена значними транспортними втратами та технічними бар'єрами щодо вимог до якості товарів. Важливим кроком до розширення номенклатури товарів стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що передбачає зобов'язання України щодо приведення системи технічного регулювання та фітосанітарного контролю до європейських стандартів. В свою чергу підвищення стандартів якості відповідно Угоди матиме позитивний ефект у розширенні експорту України до країн Північної та Південної Америки [2; 3; 4].

Таким чином, основним фактором економічного зростання України в цілому та сільського господарства зокрема слід вважати структурні трансформації експорту як у географічному, так і у номенклатурному аспекті. Враховуючи відсутність можливостей стрімкого підвищення технологічного рівня виробництва вітчизняної продукції, необхідно зосередити увагу на ті країни різних векторів експортної торгівлі, які мають відносно невисокі вимоги до якості, віддаючи перевагу цінним чинникам [5].

Сучасна структура світової торгівлі визначається не тільки ринковою кон'юнктурою та нормами міжнародної торгівлі, але й наявністю двосторонніх і регіональних домовленостей. Кількість регіональних торгових

домовленостей на сьогоднішній день складає 262. Переважно більшість угод укладено в рамках Трансатлантичного та інвестиційного партнерства між ЄС та США; Транстихоокеанічне партнерство та Регіональне всеохоплююче економічне партнерство, яке об'єднує Асоціацію держав Південно-Східної Азії з іншими регіональними партнерами, що складають $\frac{3}{4}$ світового внутрішнього продукту і $\frac{2}{3}$ обсягу міжнародної торгівлі [3; 4]. Такі угоди складають основу для торгово-економічної інтеграції оскільки забезпечують суттєві переваги за рахунок узгодження стандартів та зняття нетарифних бар'єрів, містять вагомі зобов'язання щодо санітарних та фіто санітарних норм в порівнянні з відповідними угодами Всесвітньої торгової організації.

Визначальним фактором впливу на структуру світової торгівлі сільськогосподарською продукцією є посилення позицій внутрішньої торгівлі фірм на фоні розвитку виробничо-збутових ланцюгів та вертикальної інтеграції. Наприклад, у США у 2010 р. на такий вид торгових потоків припадало 48% імпорту та 29% експорту товарів [4]. Таким чином, можна стверджувати, що вплив процедур та стандартів мультинаціональних компаній на перебіг світової торгівлі стає більш значущим ніж торгівельна політика держави. Важливим є також вплив трансфертного ціноутворення мультинаціональних компаній на формування цін на світових ринках, незважаючи на внутрішню природу здійснюють вплив на фактори попиту та пропозиції [3; 4].

Наслідками окреслених тенденцій є концентрація експорту сільськогосподарської продукції певною групою країн, що значно послаблює вплив міжнародних домовленостей на перебіг змін структури світової торгівлі. Таким чином, відсутність стабільності обсягів виробництва, нестійкість кон'юнктури на внутрішніх ринках, зміни політики експортерів та імпортерів можуть негативно впливати на загальний перебіг міжнародної торгівлі в аспекті ціноутворення, що може суттєво вплинути на продовольчу безпеку світу. З позиції синергетичного підходу спостерігаємо тенденції хаотичного розвитку глобальної економічної системи. Підтвердженням цьому є також зміни умов торгівлі сільськогосподарською продукцією, що посилюються негативними наслідками у зв'язку з зростаючою фрагментацією світового виробництва та його реорга-

нізацією у складні глобальні виробничо-збутові ланцюги.

Глобальні виробничо-збутові ланцюги є сполучною ланкою між конкурентоспроможністю, торгівлею, зростанням та розвитком. На думку фахівців участь у таких ланцюгах сприяє підвищенню конкурентоспроможності, більш повну інтеграцію у загальні інвестиційні потоки, що дозволяє використовувати доступ до нових видів виробничих технологій. В свою чергу це може забезпечити перехід до виробництва продукції з більш високим рівнем додаткової вартості [3; 5]. За таких умов соціально-економічне зростання буде проявлятися у виникненні високооплачуваних робочих місць, більш ефективного використання ресурсів, що має бути забезпечено політичною стабільністю.

Залучення України, як певної ланки глобального виробничо-збутового ланцюга сільськогосподарської продукції, надає можливість використовувати потенціал в певних ринкових сегментах на основі виключення додаткових умов та вимог для партнерів, наслідком має бути можливість розширення експорту товарів та послуг [3]. Варто зазначити, що транснаціональні агропромислові компанії займають домінуюче положення у глобальних ланцюгах, оскільки відрізняються високою мобільністю, тому часто відіграють ключову роль на світових ринках продовольства. Тому такі компанії мають реальні фінансові можливості здійснювати інвестиції у висхідні країни, які викликають зацікавленість з огляду на існуючий потенціал сільського господарства, насамперед, в аспекті забезпеченості земельними ресурсами. Використання таких переваг може послаблювати позиції країни щодо обрання напрямів ведення зовнішньої політики.

Висновки та пропозиції. Успішний перебіг інтеграційних процесів, які на сьогодні є основним пріоритетом як висхідних країни так і України, буде забезпечуватися підвищенням доступності торгівлі та прямих іноземних інвестицій, що за рахунок передачі знань та технологій та є важливим етапом структурних трансформацій. Однак, інтеграційні процеси полягають у залученні національних економік до глобальних виробничо-збутових ланцюгів, що можливо лише за умов відповідності виробництва світовим стандартам якості та ефективності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Політика ринкової трансформації в Україні: вплив макроструктурних. Аналітична доповідь Центру Розумкова. – Національна безпека і оборона, 2003, №4 (40). – С. 15-27.
2. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектора в Україні. – К.: НДСД, 2014. – 45 с.
3. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». – К., 2015. – 304 с.
4. Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Аналітична доповідь. – Київ: Заповіт, 2015. – 116 с.
5. Електронний ресурс: <http://www.nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf>